

Наталія ВЕРЕТКО,
вчитель трудового навчання Дрогобицької спеціалізованої школи I-III ступенів № 2
(Україна, Дрогобич) ver_n@mail.ru

Анна ФЕДОРОВИЧ,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної
освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) annaf@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У статті акцентується увага на важливості національно-патріотичного виховання на уроках трудового навчання; наголошується на необхідності спрямування навчально-виховної діяльності на вивчення, усвідомлення та практичне використання учнями обрядовості та звичаєвості українського народу; підкреслюється значущість використання усної народної творчості на різних етапах шкільних занять та пропонуються розробки творчих завдань на уроках трудового навчання.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, засоби етнопедагогіки, усна народна творчість, урок, етапи уроку, вчитель трудового навчання.

Літ. 12.

Natalija VERETKO,
labor training teacher, Drohobych specialized school № 2 I-III levels
(Ukraine, Drohobych) ver_n@mail.ru
Anna FEDOROVYCH,
Ph.D. in Education, Associate Professor of General Education and Early Childhood
Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine,
Drohobych) annaf@ukr.net

USING FOLKLORE ELEMENTS ON THE LABOR LESSONS

The importance of national-patriotic education on the labor lessons are accented in the article; the need for referral educational activities for learning and understanding and practical use of pupils Ukrainian people traditions and customs is emphasized. The author pays attention to the importance of the folklore use on different studies stages and proposes the development of creative tasks on the labor discipline.

Key words: national-patriotic education, ethnopedagogy means, folklore, lesson, lessons' stages, labor teacher.

Ref. 12.

Наталья ВЕРЕТКО,
учитель трудового обучения Дрогобычской специализированной школы I-III
ступеней № 2 (Украина, Дрогобыч) ver_n@mail.ru
Анна ФЕДОРОВИЧ,
кандидат педагогических наук, доцент кафедры общей педагогики и дошкольного
образования Дрогобычского государственного педагогического университета имени
Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) annaf@ukr.net

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ УСТНОГО НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА НА УРОКАХ ТРУДОВОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье акцентируется внимание на важности национально-патриотического воспитания на уроках трудового обучения; подчеркивается необходимость направления учебно-воспитательной деятельности на изучение, осознание и практическое использование учениками обрядности и обычаев украинского народа; подчеркивается значимость использования устного народного творчества на разных этапах школьных занятий и предлагаются разработки творческих заданий на уроках трудового обучения.

Ключевые слова: национально-патриотическое воспитание, средства этнопедагогики, устное народное творчество, урок, этапы урока, учитель трудового обучения.

Лит. 12.

Постановка проблеми. В умовах утвердження та зміцнення державності України особливої гостроти й актуальності набуває національно-патріотичне виховання дітей та молоді. Сьогодні, відстоюючи власну незалежність, маємо як ніколи сприяти формуванню свідомого покоління громадян, які б забезпечили нашій країні гідне місце в цивілізованому світі. Передача молодому поколінню соціального досвіду, багатой духовної культури народу, національного світогляду, менталітету – головна мета національної системи освіти. Власне освіта покликана забезпечити продовження української культурно-історичної традиції, виховання шанобливого ставлення до українських національних святинь, української мови, історії і культури всіх національностей, які проживають на території України.

Згідно з положеннями Національної доктрини розвитку освіти, національне виховання «...має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність та цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури...» [9]. Саме таке виховання впливає з основ державності, відповідає процесам державотворення та відображає національні особливості будь-якого аспекту виховання. Слід розуміти, що людина як соціальна істота живе у конкретному національному середовищі і належить до певної спільноти [4]. Тому в системі виховання мають втілюватися ті цінності, відповідно до яких живе народ, а виховний ідеал визначається психічними та природними властивостями нації, її ментальністю, спираючись на традиції народу, що відображені у піснях, казках, переказах, легендах, народній творчості.

Пріоритетними завданнями загальноосвітньої школи є відродження традицій, забезпечення духовної єдності поколінь, збереження родинних звичаїв, вивчення родоводу, залучення дітей до народних обрядів та ін. Значний потенціал для національно-патріотичного виховання мають уроки трудового навчання, на яких учні можуть ознайомитися з різними видами декоративного мистецтва українського народу, особливостями побуту, повсякденної праці, етикетом гостинності, облаштування житла і т.д.

Аналіз досліджень. Проблеми національного виховання, формування національної свідомості та самосвідомості особистості досліджували корифеї української педагогіки (Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський); сучасні вчені (О. Вишневський [4], П. Кононенко, В. Кузь, М. Стельмахович, Г. Філіпчук); психологи (І. Бех [10], В. Борисов, Д. Ельконін, І. Кон); мистецтвознавці та фольклористи (Д. Антонович [1], Б. Грінченко, М. Лисенко, Ф. Колесса та ін.). Попри це, аналіз психо-

лого-педагогічної літератури показує, що питання введення національного компонента в систему уроків трудового навчання не достатньо відпрацьоване і адаптоване щодо умов демократизації та гуманізації сучасної школи. Науковцями досліджуються окремі шляхи підвищення ефективності виховного впливу уроків трудового навчання та методи в загальному контексті трудового виховання.

Н. Слюсаренко [11] у своїх дослідженнях головну увагу звертає на гендерні аспекти організації трудової підготовки молоді, розкриває форми трудового навчання і виховання дівчат у загальноосвітніх школах у різні історичні періоди. Ретельний аналіз процесу виховання національної культури учнів засобами декоративно-прикладного мистецтва та особливості його реалізації здійснює у своїх роботах З. Мацишина [8]. Науковець характеризує форми і методи національного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних закладах різних регіонів території сучасної України. Деякі педагогічні аспекти національно-патріотичного виховання на уроках трудового навчання розглядають у дослідженнях С. Білевич [2], О. Гевко [5], Т. Кравченко [7], О. Коберник, О. Лихолат, З. Мацишина [8], В. Мусієнко, Т. Тхоржевська та ін. Проте питанням трудового навчання і виховання з використанням фольклору приділяється незначна увага з боку науковців та педагогів.

Мета статті – через обґрунтування етнопедагогічних засад трудового виховання учнівської молоді підкреслити необхідність використання елементів усної народної творчості на уроках технологій в загальноосвітній школі.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільших надбань народу є його народна педагогіка, або етнопедагогіка. Завдяки їй передаються і примножуються новими поколіннями здобутки матеріальної й духовної культури народу, утверджується його національна самосвідомість і самобутність.

Народна педагогіка (етнопедагогіка) – це емпіричні знання народу про виховання. Вони знайшли своє відображення у звичаях, обрядах, пов'язаних з життям дітей і молоді, у фольклорі, іграх, іграшках, традиціях сімейного і громадського виховання.

Український народ, що завжди прагнув і прагне до єдності на своїх етнічних просторах, виробив цілісну систему впливів на формування особистості. Виховна практика у різних регіонах України породжувала оригінальні ідеї й засоби, які з особливим успіхом слугували і продовжують слугувати утвердженню духовних національних цінностей народу на конкретній території.

Українська етнопедагогіка виросла з виховних традицій слов'янського світу; її генетичну основу становить народна педагогіка Київської Русі. Своім корінням вона сягає сивої давнини – родового суспільства, в якому формувалися традиції громадянського виховання і особливої ролі літніх людей; материнського роду, де на першому місці у вихованні є жінка-мати; патріархального ладу, коли у вихованні посилюється роль чоловіка; періоду класового розшарування і закріплення головних виховних функцій за сім'єю. Усі ці моменти розвитку етнопедагогіки знайшли своє відображення у її традиційних формах і засобах, а також у вітчизняній педагогічній термінології.

У сфері дії народної педагогіки формувались перші навчально-виховні інституції східних слов'ян – гурти, громади, будинки молоді, у яких відбувалася підготовка молодого покоління до виконання певних функцій у суспільстві, залежно від віку і статі, про що є свідчення в усній народній творчості українців: «А парубочки в війську служили, а паненочки одержину шили» [3, 19].

Традиція гуртування дітей і молоді у хлопчачі й дівчачі, парубоцькі й дівочі громади для спільного дозвілля, виконання корисних для своїх земляків справ мала місце

в Україні впродовж віків. Ця традиція відображена у сучасній школі, на уроки трудового навчання (технології) класи учнів теж поділяють на групи дівчат і хлопців. Такий поділ вважається доцільним, оскільки дає можливість навчання народним ремеслам за відповідними функціями майбутнього призначення матерів та батьків. Ще у Київській Русі княжої доби існували міцні традиції сімейного виховання. Головними вихователями були батько і мати. Вони несли відповідальність за трудову підготовку дітей, їх моральність і поведінку в суспільстві. Розподіл обов'язків батьків щодо своїх дітей здійснювався за цією ж традицією: батько відповідав за трудову підготовку синів, мати – дочок. Сімейне виховання орієнтувалося на громадську думку: «А що люди скажуть?».

У сучасній загальноосвітній школі відповідний розподіл обов'язків на вивчення дітьми видів декоративно-ужиткового мистецтва та технології виготовлення виробів ідентичний. Проте роль матері надається вчителю обслуговуючих видів праці (вишивка, робота з тканиною, шиття, бісероплетіння), батька – технічних (обробка деревини, металів та інших матеріалів).

Упродовж історичного розвитку українського народу зміни у вихованні молодих поколінь виявлялись у нових традиціях, ідеалах. На тлі історичної визвольної війни за свою незалежність виховним ідеалом для хлопців були запорозькі козаки, гайдамаки, опришки, січові стрільці. Поряд з ними в українській етнопедагогіці залишається сталий ідеал – господар. Він – порядок і лад у всьому, достаток, гідне людини життя, слідування народним хліборобським традиціям, спостережливість і кмітливість, стабільність і впевненість у завтрашньому дні, забезпечена старість і щаслива доля дітей.

У жіночої ж половини населення у всі часи ідеалом залишалася господиня – це затишок і охайність у хаті і на подвір'ї, де все прибрано і прикрашено, всіх нагодовано і доглянуто; це порада й розрада для всіх домашніх, гостинність і щедрість, а водночас ощадливість і точний розрахунок. У господині ніщо не пропаде марно, вона «вміє з нічого зробити щось», як кажуть у народі.

Господарський син – це біла сорочка, чемність і ввічливість з усіма, повага до старших, до їх звичаїв, готовність захистити меншого; це росяні ранки у полі або на пастівнику, прагнення знань, розуміння їх корисності у житті.

Господарська донька – це вишиванки й витинанки, скрині з тканиням і шиттям, квітник під вікном. Господарська донька не ходить, а «звивається»; у неї все в руках «так і горить»; вона чемна і привітна, дбає про свою дівочу честь. Власне підготовка в сім'ї майбутнього господаря й господині була основною програмою виховання в українській педагогіці [12, 198].

Однак сучасне життя пов'язане з розвитком науково-технічного прогресу, емансипацією жінки та примірянням нею на себе чоловічих обов'язків (матеріального забезпечення сім'ї, гендерна рівність професій, неповні сім'ї, одинокі матері...). Крім цього, батьки – трудові мігранти, соціальне сирітство – ось причини, що часто унеможливають виховання дітей за українськими національними традиціями. Цю відповідальну роль перебирає на себе не «берегиня домашнього вогнища», а сучасна школа, особливо уроки трудового навчання (технології). Саме на уроках праці, особливо обслуговуючої, дівчинка має можливість навчитись не лише виготовляти вироби техніками декоративно-ужиткового мистецтва, а й шиття, основ етикету, господарювання та культури споживання їжі.

1. Народна педагогіка має чітко означену мету виховання і традиційно усталені засоби для її досягнення. Її зміст і методи базуються на народному світобаченні і народній психології, тобто етнопедагогіка витворювалась відповідно до народної душі,

ментальності. Українська вдача, мрійливість, лагідність і ліризм нашого народу обумовили гуманістичний стиль української системи виховання. Цей гуманізм виявляється, перш за все, в особливому ставленні до дитини, її здоров'я і благополуччя в системі народних цінностей [12, 199].

2. Дитина – це дар Божий, її слід оберігати й доглядати, дбати про її тендітну душу, не допускати наруги над нею. Тож у дошкільному віці дитину оточують колискові пісні, забавлянки, баєчки, пестунки й утішки. Тобто саме етнопедагогіка підкреслює важливість усної народної творчості у процесі навчання та виховання особистості. Підтвердженням цього є безліч створених казок, легенд, байок, віршів, пісень, прислів'їв, приказок, загадок. У них народ рекомендує поєднувати лагідні засоби впливу, заохочення з вимогливістю, розумним, вмотивованим покаранням за провини. «Хто дітям потає, той потім плаче». Саме в етнопедагогіці чітко простежуються головні принципи виховання: природовідповідність, культуровідповідність, народність, трудовий характер, зв'язок з життям, єдність виховного й освітнього елементів у єдиному педагогічному процесі. На підтвердження цих пріоритетів подамо приказки, що тлумачать принципи: природовідповідності – щодо психіки юної особистості – «Гни дерево, поки молоде, вчи дитя, поки мале», «З молодого, як із воску, що хочеш, те й виліпиш», індивідуальні особливості – «У лісі й двох дерев нема однакових, не те що людей», культуровідповідності – вимога до художньо-естетичного розвитку – «То не гуцул, що не грає», праці – участь дітей і підлітків у продуктивній праці – «свій пастух» (8 – 9 років), «своя нянька» (дівчинка 5 років), народності – єдність освітнього і виховного процесів – «А мати хоче научати, та соловейко не дає». У розумовому вихованні головне – це послідовність і наступність – «Не все одразу дається: а потрохи та помалу, то буде користі чимало». Учити потрібно гуманними методами, уникати грубості – «Учи не страшкою, а ласкою», «Не бурчи, а навчи». Моральність – це працьовитість і чесність, доброта і скромність, вірність у коханні і подружньому житті. «Моральність чиста краща від усякого намиста» [12, 199]. Особливою довершеністю в народній системі виховання відзначається естетичне виховання, адже завдяки йому усна народна творчість в Україні була масовим явищем.

Скарбниця усної народної творчості наповнена різноманітними віршованими та прозовими творами, які з успіхом можуть використовуватись вчителем трудового навчання у проведенні нестандартних, самобутніх уроків з етнопедагогічними мотивами.

Аналізуючи навчально-методичну літературу, посібники та відвідуючи показові уроки колег, ми зауважили частоту використання засобів фольклору на уроках трудового навчання. Ідея активного залучення школярів до дослідження і вивчення багатомірного надбання українського народу та пропагування його серед однолітків спонукала нас до розробки творчих завдань та уроків з використанням елементів усної народної творчості.

Елементи усної народної творчості (загадки, прислів'я, приказки, скоромовки, вірші, пісні) можна застосовувати на різних етапах уроків: актуалізації опорних знань, мотивації навчальної діяльності, у процесі викладення навчального матеріалу (для розрядки монотонності викладу матеріалу, партнерського пояснення теми, залучення до роботи пасивних учнів), на практичній роботі, під час підсумків роботи на уроці, як творчо-пошукове домашнє завдання.

На етапі актуалізації опорних знань учням пропонуються загадки, які мають підвести до оголошення теми уроку. Вчитель не повідомляє тему уроку, а немов у грі «Із пошуком ключів», якими є відгадки, пропонує учням самостійно її сформулювати.

Іншим ігровим моментом є наявність «Чарівної скриньки», у якій на маленьких згорнутих стікерах вписані тексти пісень, прислів'їв, приказок, скоромовок із пропущеними словами. Учня пропонується передавати скриньку по колу під звучання народної пісні. Як тільки музика зупиняється, учень, у руках якого опиняється скринька, витягає один із стікерів та проголошує текст, вставляючи пропущені слова. Ще одним із способів використання елементів усної народної творчості є створення «Цікавого килимка» із кольорових стікерів, на яких написані відгадки до загадок. На дошці розміщений аркуш паперу. На столах учнів розкладено кольорові стікери різних форм (коло, квадрат, ромб, прямокутник...). Вчитель зачитує текст загадки, учень, який знає відгадку, піднімає руку. При проголошенні правильної відгадки, учень записує її на стікері, обраному на власний розсуд кольору та форми, приклеює його на «килимок». Таким чином, виконавши усі завдання, учні та вчитель милуються кольоровим власноруч створеним паперовим килимком. Ця робота може мотивувати дітей до подальшого виконання практичної роботи з використанням тканини та ниток (Пошиття килимка в техніках «аплікація», «печворк», вишивання, виконання набивною голкою, ткання, бісероплетіння).

На етапі мотивації навчальної діяльності пропонуємо теж використовувати елементи фольклору, наголошуючи на важливості засвоєння тем навчального матеріалу та старанного виконання практичних робіт. Адже влучно підібрані прислів'я і приказки, зачитування уривків віршів, народних пісень мотивують дітей звернутись до своїх етнічних коренів та навчитись відтворювати та розробляти власні мистецькі роботи із застосуванням усіх технологій (вишивання, в'язання, бісероплетіння, писанкарства, пошиття, різьбярства, гончарства та інших видів).

На етапі виконання практичної роботи пропонуємо відновлювати етнопедагогічний мотив – співання народних пісень, оскільки музичні твори, за численними дослідженнями сучасних психологів, позитивно впливають на емоційний стан особистості. Наш практичний досвід роботи доводить, що виконання пісень або їх прослуховування у процесі роботи стимулює учнів до творчого пошуку, ретельнішого виконання завдання, а робота стає виявом гармонійного поєднання пісні та виробу. При виконанні практичної роботи проводиться вступний та поточний інструктаж, тож під час нього можна використати народну мудрість: «Сім раз відмірай, – один раз відріж», «Шие та поре, а все ниткам горе», «Одним пальцем і голки не вдержиш» та ін.

Етапи закріплення отриманих знань та підсумки уроку рекомендуємо розпочинати виконанням куплету народної пісні, тематика якої наближена до теми уроку (наприклад, «Мамина сорочка», «Пісня про рушник» та ін.). Чудовим прикінцевим словом вчителя будуть підібрані прислів'я, приказки, загадки, скоромовки («Жук пошив жупан хороший, весь жупан жука в горошок», «Їжачок-хитрячок пошив з голок піджачок і у тому піджачку він гуляє по садку» та ін.) [6, 15].

На заключному етапі уроку – домашнє завдання – пропонуємо вчителю залучати учнів до науково-пошукової роботи, тобто завдання додому можна формулювати так: «На наступний урок, користуючись літературними джерелами, необхідно підібрати прислів'я та приказки, загадки, скоромовки про... (вишивку, в'язання, шиття, писанкарство, бісероплетіння, приготування їжі...)». «Розпитати дідусів, бабусь, батьків та записати хоча б один куплет пісні про...». «Придумати самостійно вірш, прислів'я, приказку, скоромовку про...». Щоб урізноманітнити способи домашньої підготовки вчитель пропонує учням самостійно скласти кросворди з використанням скарбниці фольклору. Таким чином, учні будуть зацікавлені виконанням домашнього завдання, яке у підсумку буде простимульоване позитивною оцінкою. Як показує наш досвід роботи,

діти активно реагують на такі пропозиції. Часто крім поетичного фольклору, знаходять казки, оповідання, легенди, які стають творчим доповненням не лише до їхньої пошукової проектної діяльності, а й колоритним збагаченням інтелектуального розвитку та національно-патріотичного виховання.

Висновки. Отож, впровадження елементів народної педагогіки на уроках трудового навчання слугує вихованню патріотичних почуттів учнів, формуванню у них національної свідомості, любові до рідної землі, українського народу, його мови, традицій, звичаїв, історії; забезпеченню духовної єдності поколінь; підтриманню кращих рис української нації (працелюбності, любові до природи та мистецтва, поваги до батьків та родини); реалізації індивідуального підходу до особистості та виховання. Використання етнопедагогічних засобів у змісті навчального матеріалу на різних етапах уроку, їхнє систематичне і цілеспрямоване втілення сприяє підвищенню ефективності трудового навчання і виховання в загальноосвітній школі.

Доцільним вважаємо спрямування практичної діяльності вчителів трудового навчання на вивчення, усвідомлення і практичне використання учнями трудової обрядовості та звичаєвості українського народу на уроках. З метою найбільш повного усвідомлення підростаючим поколінням сутності народних трудових традицій, звичаїв, обрядів та пов'язаних з ними елементів фольклору слід розширювати шляхи співпраці школи та сім'ї, впроваджувати елементи педагогічно обґрунтованої творчої взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу. Власне ці питання потребують подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонович Є. Декоративно-прикладне мистецтво / Є. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич. – Львів : Світ, 1993. – 272 с.
2. Білевич С. Поєднання естетичного і національного виховання в процесі вивчення дисциплін кулінарного профілю / С. Білевич // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2001. – № 3. – С. 42–46.
3. Благослови, мати, весну зустрічати / Свято яглілок-веснянок. – Д. : Відродження, 1991. – 41 с.
4. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : пос. [для студ. вищих навч. закл.] / О. Вишневський. – Дрогобич : Коло, 2006. – 326 с.
5. Гевко О. Суть та особливості національно-патріотичного виховання засобами декоративно-ужиткового мистецтва / О. Гевко // Рідна школа. – 2003. – № 5. – С. 25–26.
6. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості : Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / [редкол. : (голова) І.П. Березовський]. – К. : Веселка, 1989. – 606 с.
7. Кравченко Т. Використання інтерактивних методик на уроках трудового навчання / Т. Кравченко, О. Коберник // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – № 3.–С. 9–12.
8. Мацишина З. Традиції використання декоративно-прикладного мистецтва в школах України / З. Мацишина // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Мистецтвознавство. – Тернопіль, 2010. – Вип. 1. – С. 203–207.
9. Національна доктрина розвитку освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
10. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін : навч.-метод. пос. / [авт. кол.: І. Бех, К. Журба, В. Киричок та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2011. – 240 с.
11. Слюсаренко Н. Трудова підготовка дівчат в історії розвитку української школи : навч. посіб. / Н. Слюсаренко. – Херсон : РІПО, 2008. – 212 с.
12. Українське народознавство : навч. пос. / [за ред. С. Павлюка, Г. Горинь, Р. Кирчіва]. – Львів : Фенікс 1994. – 608 с.

REFERENCES

1. Antonovych Je. Dekorativno-prykladne mystectvo / Je. Antonovych, R. Zaharchuk-Chugaj, M. Stankevych. – L'viv : Svit, 1993. – 272 s.
2. Bilevych S. Pojednannja estetychnogo i nacional'nogo vyhovannja v procesi vyvchennja dyscyplin kulinarnogo profilju / S. Bilevych // Trudova pidgotovka v zakladah osvity. – 2001. – № 3. – S. 42–46.
3. Blagoslovy, maty, vesnu zustrichaty / Svjato jagilok-vesnjanok /. – D. : Vidrozhennja, 1991. – 41 s.
4. Vyshnevs'kyj O. Teoretychni osnovy suchasnoi' ukrai'ns'koi' pedagogiky : pos. [dlja stud. Vyshhyh navch. Zakl.] / O. Vyshnevs'kyj. – Drohobych : Kolo, 2006. – 326 s.
5. Gevko O. Sut' ta osoblyvosti nacional'no-patriotychnogo vyhovannja zasobamy dekorativno-uzhytkovogo mystectva / O. Gevko // Ridna shkola. – 2003. – № 5. – S. 25–26.
6. Zakuvala zozulen'ka. Antologija ukrai'ns'koi' narodnoi' tvorchosti : Pisni, prysliv'ja, zagadky, skoromovky / [redkol. : (golova) I.P. Berezovs'kyj]. – K. : Veselka, 1989. – 606 s.
7. Kravchenko T. Vykorystannja interaktyvnyh metodyk na urokah trudovogo navchannja / T. Kravchenko, O. Kobernyk // Trudova pidgotovka v zakladah osvity. – 2003. – № 3.–S. 9–12.
8. Macyshyna Z. Tradycii' vykorystannja dekorativno-prykladnogo mystectva v shkolah Ukrai'ny / Z. Macyshyna // Naukovi zapysky Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni Volodymyra Gnatjuka. Serija : Mystectvoznavstvo. – Ternopil', 2010. – Vyp. 1. – S. 203–207.
9. Nacional'na doktryna rozvytku osvity. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
10. Systema patriotychnogo vyhovannja ditej ta uchniv'skoi' molodi v umovah modernizacijnyh suspil'nyh zmin : navch.-metod. Pos. / [avt. Kol.: I. Beh, K. Zhurba, V. Kyrychok ta in.]. – K. : Pedagogichna dumka, 2011. – 240 s.
11. Sljusarenko N. Trudova pidgotovka divchat v istorii' rozvytku ukrai'ns'koi' shkoly : navch. Posib. / N. Sljusarenko. – Herson : RIPO, 2008. – 212 s.
12. Ukrai'ns'ke narodoznavstvo : navch. Pos. / [za red. S. Pavljuka, G. Goryn', R. Kyrchiva]. – L'viv : Feniks 1994. – 608 s.

Статтю подано до редакції 05.02.2015 р.